

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ “СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА “ПОЛИТОЛОГИЯ”

Мила Боянова Мошелова

Влияние на радикално десния политически дискурс върху системните политически партии в България и Великобритания (2010 г. – 2019 г.)

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА
ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“

Професионално направление: 3.3. Политически науки

По научна специалност: Политология (Съвременна българска политика)

Научно жури:

доц. д-р Добрин Канев

доц. д-р Пламен Ралчев

проф. д-р Румяна Коларова

доц. д-р Симеон Асенов

доц. д-р Милен Любенов

Научен ръководител:

доц. д – р. Даниел Смилов

София

Август 2022 г.

Дисертационният труд съдържа 170 страници текст, 7 страници приложения, 13 страници библиография. Библиографията обхваща 141 академични заглавия и 79 онлайн научни, медийни и други вторични източници.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. ВЪВЕДЕНИЕ.....	4
II. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	
Актуалност на проблема	6
Работни дефиниции.....	7
Основни хипотези.....	7
Предмет, обект и аналитична рамка на изследването.....	9
Цели, задачи и изследователски въпроси.....	10
Методология и подобрани инструменти.....	11
Научен принос.....	12
Обхват, ограничения и структура.....	12
III. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	13
IV. КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	14
Глава първа. МОДЕЛИ НА МЕЖДУПАРТИЙНА КОНКУРЕНЦИЯ. АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ПРОБЛЕМА	
Втора глава. КОНКУРЕНЦИЯ МЕЖДУ МЕЙНСТРИЙМ И РАДИКАЛНО ДЕСНИ ПОПУЛИСТКИ ПАРТИИ В БЪЛГАРИЯ (2010 г. - 2019 г.)	
Трета глава. КОНКУРЕНЦИЯ МЕЖДУ МЕЙНСТРИЙМ И РАДИКАЛНО ДЕСНИ ПОПУЛИСТКИ ПАРТИИ ВЪВ ВЕЛИКОБРИТАНИЯ (2010 г. - 2019 г.)	
Четвърта глава. СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ, ЗАКЛЮЧЕНИЕ, ПРИЛОЖЕНИЯ	
V. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	20
VI. ПУБЛИКАЦИИ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	21
VII. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ.....	22

I. ВЪВЕДЕНИЕ

Един от основните въпроси в политологическия анализ на партийните системи е каква система от идеи структурира политиката? В „класическия“ прочит връзката между дневния ред на обществото и дневния ред на политическите партии е отражение на социалните конфликти и разделенията в обществото. По-цялостно преосмисляне на отношенията между партиите и избирателите през артикулирането на социалните конфликти и политически различия между отделните обществени групи, които конструират отликите в политическите идеологии, вече не са в основата на платформите на партиите. Ролята и тежестта на политически партии като стратегически играчи, които с поведението си играят основна роля в трансформацията и канализирането на обществените нагласи и превръщането им в политически действия, също заслужава изследователско внимание.

Завоюваната пропорция от националния вот от радикално десни популистски партии (РДПП) в цяла Европа е обект на широк изследователски интерес и голяма част от научната литература се съсредоточава върху траекторията на електоралния успех на радикалните партии. Ключова смяна на парадигмата в научната литература настъпва при изместването на отправна точка в анализа на радикалното дясно пространство като външно на системата или като проявление на аномалия, отделена от съвременните политически процеси. Разпозната е необходимостта от подход към феномена с помощта на установени теории и концепции за политическия „мейнстрийм“ и второ, основният предмет на изследване става не търсенето, а предлагането на радикално дясното - послания, политики, позиции - в политическата система. (Муде, 2010).

Повечето модели разглеждат възприемането на радикално десни послания и позиции от традиционните партии в следствие на ерозията на традиционния им профил и предизвикателството от появата на нови играчи. Процесите на разграничаване и сближаване на партийни позиции са от ключово значение за траекторията на развитие в политическото пространство и ролята на политическите партии в неговата конфигурация. По хипотезата на Китшелт, при сближаването на основните партии по икономически въпроси, значението на икономиката като тема за избирателите спада и те са по-склонни да гласуват по други измерения, които са от полза за радикално десните партии - например, имиграцията. Електоралната заплаха от РДПП е основният фактор, който мотивира системните или мейнстрийм партии да адресират теми и проблеми от

програмите на РДПП. Според Бони Мегуид най-вече поведението на основните партии спрямо по-малки такива, включително радикално десни, е факторът, който много изследователи оставят извън уравнението при анализа на междупартийната конкуренция, но е определящ за траекторията на успеха и влиянието на РДПП.

Така поведението на основните партии в конфигурацията на конкуренция допълнително легитимира и нормализира радикално десните дискурси в политическото говорене и логиката в правенето обществени политики. Това води до промени и втвърдяване на позициите по разгледаните теми. Наблюдава се процес на „преливане“ от РДПП към останалите партии по отношение на политиките и междупартийния политически консенсус, както и до нарастващи негативни нагласи в общественото мнение по изброените теми. Действията на системните партии в България и Великобритания в периода 2010 г. - 2019 г. позволяват за наличието на благоприятни условия за въздействие на радикалната десница върху теми и политики.

Изследването поставя въпроса за това какви инструменти прилагат големите политически партии - мажоритарни коалиционни партньори с, управляващи с подкрепа на, или предизвиквани от извънпарламентарни второстепенни радикални партии, за да запазят електоралната си подкрепа или да я увеличат в опитите си да противодействат на предизвикателствата от РДПП. Във фокус попадат не само управляващи системни партии, но и опозиционните партии в съответните държави с решенията си да се приближават или разграничават от радикални позиции и политики в борбата си за гласове. Чрез многостранен прочит на политическата теория и дискурсивните инструменти за анализ настоящото изследване предоставя необходимите концепции за разбиране на радикални политически дискурси в Европа, както и на начините, по които политическият „мейнстрийм“ обсъжда и осмисля такива дискурси и послания в партийните системи на Великобритания и България.

II. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на проблема

От 90-те години насам все по-често нови, малки или привидно незначителни преди избори участници от радикалната десница стигат до това, че спомагат изместването на политически титуляри от длъжност, проправят си път в немислими досега управленски коалиции или се превръщат в непреодолим фактор в парламентарните аритметики. Ето защо дясно-центристките и ляво-центристките политически партии често не са в състояние да пренебрегнат присъствието на радикално десни партии и движения, дори когато тези партии не получават достъп до парламента поради институционални или други прагове. Въпреки множеството контекстуални и национални различия, тези тенденции са проследими както в западните, така и в централно- и източноевропейските демокрации, където радикално десни партии събират подкрепа и понякога се присъединяват към коалиционни правителства (Minkenberg, 2015: 30). И все пак, ефектът на радикалната десница върху политическия процес не се ограничава до изборния успех (*ibidem*, 34). Така в редица държави традиционните партии си служат в различна степен с послания, приписвани на радикално дясното политическо семейство. Притискани от обществени нагласи, нарастващ национализъм в публичното говорене или в търсене на нови ширини в електорален аспект, партиите се позиционират по теми, които не са задължително част от традиционния им дневен ред.

Дори всяка радикално дясна политическа партия да има собствена траектория на развитие, процес на конструиране или разпад във времето и да оперира в различен институционален контекст, общото между тях е, че оказват влияние върху партийната конкуренция и по-конкретно, върху конкуренцията между установените център-ляво и център-дясно партии. В този смисъл измеренията на влиянието на радикалната десница върху останалите политически партии - техните позиции, политики и дискурси по въпроси като права на малцинства, имиграция, отношение към Европейски съюз и други водещи теми повдига редица въпроси. Те засягат това до каква степен конкуренцията е засегната в зависимост от избирателна, партийна система, от една страна, и електорална съдба на радикално десните партии, от друга. Ролята на политическия „мейнстрийм“ в тези процеси също е съществена според това какви стратегии прилагат спрямо радикално десни партии и посланията им. Така, докато редица изследвания проследяват линията на влияние на политическия дневен ред на останалите партии в системата върху

популярността и електоралния успех на крайнодесни партии, настоящият дисертационен труд разглежда ефекта на политическия дневен ред на радикални десни партии върху позициите на системните такива.

2. Работни дефиниции

Тук **радикално дясно** се разбира не като анти-демократично по същността си, а като анти-либерално демократично (Mudde, 2007; 2010). „Радикален” се отнася конкретно към отстоянието от центъра към пространството вдясно, където се позиционират партиите „с ясно заявени позиции по отношение на имиграция и етническо разнообразие” (Akkerman et al., 2016 в Mudde, 2010). Също така, понятието не се разбира като обвързано с политическия разлом по отношение на икономически позиции. Под политически **мейнстрийм** дисертационният труд обобщава партиите от типа център-ляво и център-дясно с роля на основни, традиционни, установени, най-големи и в опозиция за властта една на друга. Понятията като „системни“ и „традиционни“ са добри алтернативи, но не отговарят напълно на българската действителност, така както в контекста на Великобритания, например. Затова терминът мейнстрийм е избран като подходящ. Дефиницията на **политически дискурс**, който се прилага в изследването, е по образец на Теун Ван Дайк: дискурсът е разпознат първо според говорителите или авторите му – политически представители или политици. Второ, по формата му – речева и текстова, която, поне на абстрактно ниво, има за цел постигането на политически цели и задачи, като например вземане на политически решения или оказване на влияние върху тях (напр. решенията, които се отнасят до съвместни действия, разпределение на социалните ресурси, установяване или промяна на официални норми, разпоредби и закони и т.н. (Van Djik, 1997: 12, 15).

3. Основни хипотези

На база на разгледаната литература и от гледна точка на политическите партии като инструменти на демократичното представителство основна отправна точка в настоящото изследване са следните основни аргументи.

Първо, разбирането, че влиянието и значението на радикално десните популистки партии (РДПП) за партийните системи в различните държави и политиката на ниво ЕС не се изчерпват с електоралния им успех (Minkenberg, 2013; 2015; 2017). Възможността им да функционират в рамките на представителната демокрация оказва пряко и непряко влияние върху динамиката на партийната конкуренция (Han, 2014).

Освен по отношение на електорален успех и коалиционен потенциал, ефекти могат да бъдат търсени в изместването на останалите партии в партийната система, програмни промени, промени в позиции по политики, законодателни инициативи и заимстване на радикално десни наративи и дискурсивни промени от останалите партии в политическия живот.

На **второ** място е разбирането, че действията на системните политически партии при позиционирането им спрямо радикално десни такива в пространството на политическата система са от стратегически характер и имат определяща роля за траекторията на междупартийна конкуренция, традиционните граници в политическото пространство и идеологическо отстояние между партиите. В дългосрочен план подобни процеси на промени в присъствието и позиционирането на политическите партии имат потенциал да се отразят на качеството на политическата среда в степените ѝ на диалогичност, поляризация и междупартиен консенсус, особено при процеси на отдалечаване на установените партии от политическия център под натиска на радикално десни конкуренти и наративи.

Настоящото изследване предоставя необходимите концепции за разбиране на радикални политически дискурси в Европа, както и на начините, по които политическият мейнстрийм реагира, осмисля и борави с такива в партийните системи на Великобритания и България в периода 2010 г. – 2019 г. през проверка на следните хипотези:

Хипотеза (1): присъствието на радикално десни популистски партии и послания в политическото пространство увеличава вниманието на останалите партии към темите, повдигани от тях, когато вторите се чувстват електорално застрашени от първите (налице са условия на несигурност).

Хипотеза (2): системните партии мобилизират ресурси и стратегии в реакциите си спрямо присъствието и дискурса на радикално десните партии. В зависимост от това дали игнорират, приобщават (чрез сътрудничество и заимстване на теми) или се противопоставят на посланията на такива партии, ефектите могат да бъдат:

2.1 Ако игнорират темите, то те остават „собственост“ на РДПП и значимостта им не се увеличава.

2.2 Ако заимстват темите и позициите на РДПП скоро след артикулирането им, то те вече не са „собственост“ на вторите, но значимостта им се увеличава. Този процес

може да се прояви не само като програмни позиции и политики, а и дискурсивно. Също така, може да се отрази на електоралния потенциал на РДПП като дори доведе до спад на подкрепата им. Може, обаче, и да увеличи коалиционния им потенциал, поради сближаването на мейнстрийма с позициите им (процес на радикализация на мейнстрийма).

2.3 Ако мейнстрийм партиите конфронтират или се разграничат от позициите на РДПП, то темите няма да станат по-актуални и значими, но е възможно да се увеличи поляризацията в конкуренция между партиите и дискурса им. (Zobel and Minkenberg, 2019).

Тоест, типът стратегия, както и времето измерение на прилагането ѝ, директно се отразяват на степените на значимост на темите на РДПП, легитимност на РДПП на политическата сцена и разпознаването им като приемливи коалиционни партньори, както и върху електоралното присъствие на радикално десните партии. Тази палитра от реакции, обаче, има отражение и върху политическия мейнстрийм, който е от основен интерес в настоящото изследване.

Хипотеза (3): Дори и директното влияние на РДПП върху законодателни промени да е ограничено, след като дневният им ред е прецизиран, въздействието му върху партиите и конкуренцията продължава и отвъд спада на изборните резултати на РДПП.

4. Предмет и обект на изследването

Предмет на изследването е ефектът от присъствието и посланията на радикално десни партии върху стратегическите решения на основните политически партии по отношение на позиции, политики и дискурс в условия на конкуренция за електорална подкрепа.

Обект на настоящото изследване са политическите партии, разглеждани от системна гледна точка - дистанцията и отношението им спрямо другите основни играчи в партийната система, което ги разграничава като единици за анализ. Параметрите на партийна конкуренция, които ще са предмет на настоящия дисертационен труд, ще разглеждат ролята на радикалния дискурс в структурирането на политическия дебат и междупартийната конкуренция по конкретни теми. Основният фокус е върху връзката между политически партии, политическия дискурс и значимостта на политически теми. Обект на изследването са център-ляво, център-дясно и радикално десните политически партии във Великобритания и България – управляващи, опозиционни и основни.

Аналитичната рамка е сравнителна по своя характер и проследява процесите на взаимодействие между политическите партии в две различни институционални среди – с различни партийни и изборителни системи. Тя се причислява към парадигмата за „радикализация на мейнстрийма“ като алтернатива на „мейстрийминг на радикалната десница“ (разбирана като своеобразната ѝ „де-радикализация“ при участие в парламент и управление).

5. Цели, задачи и изследователски въпроси

Целта на дисертационния труд е да се проследи ефектът на радикално десни партии:

- На ниво теми и политики;
- На ниво междупартийна конкуренция;
- На ниво партийна система;

Основни изследователски въпроси в основата на дисертационния труд са:

При какви условия радикални партии биват възприемани като заплаха от системните партии?

- Какви стратегии прилагат системните партии по отношение на темите и присъствието на тези партии в партийното поле?
- Какъв ефект имат тези стратегии – намаляват ли електоралната заплаха, променят ли политики, които отстояват, отразяват ли се на отстоянието или разграничението между партиите в партийната система?
- В случай, че подобни ефекти се наблюдават – промяна или заимстване на позиции, отдалечаване от политическия спектър посока радикално дясното пространство - те засягат само част от политическия спектър или партийните системи по-широко?

Изследователските задачи, които структурират логическата последователност на изследването и обособяват отделните му части, са:

- Анализ на литературата относно процеси на сближаване и отдалечаване на отделните партии по подбрани теми в различни цикли на актуалност. Оценка на различните теоретични подходи с техните предимства и недостатъци.

- Проследяване и систематизиране на съществуващата литературата за динамиката център-периферия в рамките на партийните системи в контекста на навлизане на (нови) радикално десни партии и теми, и набирането им електорална тежест.
- Идентифициране на основни послания, политики и дискурсивни рамки; определяне на „собственост“ на теми с цел проследяване процеси на заимстване на такива от останалите партии.
- Идентифициране на стратегически решения на политически партии спрямо радикално десни послания и политики чрез анализ на политически програми, проследяване на ефекта на процеси по уеднаквяване/отдалечаване на партийни позиции.
- Проследяване и анализ на употребата и влиянието на посланията на радикални политически партии върху динамиката на партийна конкуренция.
- Търсене на емпирични доказателства и обвързване на изследваните процеси с по-широката теоретична рамка чрез сравнителен анализ на Великобритания и България с техните системни и радикално десни политически партии.

6. Методология и подбрани инструменти

От методологическа гледна точка са приложени методите на сравнителен анализ и анализ на случай (Великобритания, България). Емпиричната работа е допълнена от съдържателен анализ на документи и изказвания (парламентарни и партийни речи, изказвания, декларации, официални интервюта) на ключови политически фигури в съответните партии. Анализът прилага и данни от експертните проучвания на Чапъл Хил (Chapel Hill Expert Survey, CHES-Europe), които оценяват позиционирането на партиите по отношение на идеология, политики и международните отношения в страните по света. Конкретно са разгледани показателите за общото разположение на партиите по отношение на ценностната скала GAL/TAN, позиция относно социален начин на живот (например права за ЛГБТИ, равенство между половете) и позиция относно имиграционни политики, европейска интеграция, граждански свободи спрямо законност и ред. Според анализираната литература именно тези теми се открояват като водещи в присъствието на радикално десните партии в Европа. Анализът е допълнен и от данните на Comparative Manifesto Project, който е водещ източник на данни в областта на текстовото кодиране на политически програми заради обема и обхвата си. Той позволява

да се идентифицират позициите на политически партии по дадени теми и според честотата и нюанса на споменаването им, относителният акцент, поставен върху тях.

7. Научен принос

Изследвания за политическите партии и теорията на демокрацията трудно могат да се разглеждат поотделно. Процесите на уеднаквяване или разграничаване на позиции по теми с потенциал за електорална възвръщаемост и употребата им в политическото говорене се отразяват върху качеството и ролята на партийната система като инструмент на демокрацията, който интегрира и осъвместява различията в условията на демократичен плурализъм. Дисертацията разглежда проблема в две институционални уредби с различни нива на пропускливост на системата за новоприсъединилите се към партийната система партии. Изборът на казуси показва също така разнородни институционални среди и различно развитие и траектория на успеха на радикалните десни партии в две държави с различна продължителност на демократичната им история. РДПП функционират и на различни нива в съответните системи - извънпарламентарно в Обединеното кралство и като част от правителството - в България. Основният принос е определянето до каква степен тези различия оказват влияние върху ефекта на преливане на радикално десни аргументи в центъра на политическия спектър. Приносите са развити в повече подробности в края на автореферата в „V. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД“ на стр. 22.

8. Обхват, ограничения и структура

Изследването не покрива динамиката на конкуренцията между мейнстрийм с крайно леви партии, тъй като такъв обхват би надхвърлил възможностите и обема на дисертационния труд. Периодът на обхват е определен така, тъй като отразява хронологията на пика и спада на радикалната десница в Обединеното кралство, особено в електорално отношение. В същия период присъствието на РЗС в българската политика може да се проследи основно в две форми: най-общо казано, радикалната десница осигурява парламентарна подкрепа на правителства на малцинството в периода 2005 - 2017 г. и е младши коалиционен партньор в периода 2017 - 2021 г. Следователно политическите процеси в България позволяват наблюдения на влиянието на радикалната десница от гледна точка на пространствени промени в политическите и тематичните позиции, конкуренцията между основните партии и на политическо ниво.

Текстът е структуриран в Увод, Обща характеристика на дисертационния труд, четири основни глави и Заключение. Първа глава проследява различните модели на междупартийна конкуренция и теоретичните основи за изследването на взаимодействието между политическите партии, от една страна, и динамиките на партийната система, според тях, от друга. Разглеждат се основни теории за междупартийната конкуренция, концепциите за присъствието на нишови партии, последвано от преглед конкретно на радикално десни партии и конкуренцията им с основни или мейнстрийм партии. Втора глава разглежда случая на България. Трета глава се съсредоточава върху Великобритания. Четвърта глава представя анализ на резултатите по линия на сравнителната рамка, последвана от заключение. Дисертационния труд съдържа 175 страници текст, 7 страници приложения, 13 страници библиография. Библиографията обхваща 141 академични заглавия и 79 онлайн научни, медийни и други вторични източници.

III. СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е структуриран както следва:

УВОД

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на проблема
2. Работни дефиниции
3. Основни хипотези
4. Предмет, обект и аналитична рамка на изследването
5. Цели, задачи и изследователски въпроси
6. Методология и подбрани инструменти
7. Актуалност и научен принос
8. Обхват, ограничения и структура

ПЪРВА ГЛАВА: МОДЕЛИ НА МЕЖДУПАРТИЙНА КОНКУРЕНЦИЯ. АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ПРОБЛЕМА

1. Основни тенденции в научната литература по изследвания проблем
2. Основна терминология в научното поле – дефиниции и противоречия -
3. понятията „Радикално дясно“, „Популизъм“ и „Мейнстрийм“
4. Модели на междупартийната надпревара
5. Присъствие на радикално десни популистки партии в Западна и Източна Европа
6. Концепции за ефекта на радикално десни партии, послания и позиции върху политическия мейнстрийм
7. Елементи на теоретичната рамка, аналитичен модел и методология

ВТОРА ГЛАВА: КОНКУРЕНЦИЯ МЕЖДУ МЕЙНСТРИЙМ И РАДИКАЛНО ДЕСНИ ПОПУЛИСТКИ ПАРТИИ В БЪЛГАРИЯ (2010 г. - 2019 г.)

1. Въведение
2. Партийна система в България: Системни характеристики и особености
3. Профил на радикалната десница – възникване, електорален успех, програмни особености. Траектория на развитие (2005 - 2010 г.)
4. Навлизане на радикалната десница в управлението и стратегии на мейнстрийм партиите по отношение на позициите на радикалната десница по подбрани теми и законопроекти (2010 г. – 2019 г.)
5. Обобщение

ТРЕТА ГЛАВА: КОНКУРЕНЦИЯ МЕЖДУ МЕЙНСТРИЙМ И РАДИКАЛНО ДЕСНИ ПОПУЛИСТКИ ПАРТИИ ВЪВ ВЕЛИКОБРИТАНИЯ (2010 г. - 2019 г.)

1. Въведение
2. Партийна система във Великобритания: Системни характеристики и особености
3. Профил на радикалната десница – възникване, програмни особености и електорален успех до 2010 г.
4. Извънпарламентарно присъствие на радикалната десница и стратегии на мейнстрийм партиите по отношение на позициите ѝ по подбрани теми и политики
5. Обобщение

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

ПРИЛОЖЕНИЯ И БИБЛИОГРАФИЯ

IV. КРАТКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Увод

В увода са очертани изследователският интерес и измеренията на темата за влиянието на радикално десните партии в демократичните режими.

Обща характеристика на дисертационния труд

Частта очертава актуалността на темата на дисертационния труд. Дефинирани са предметът, обектът и ограниченията на изследването, основната цел и задачи, хипотезите на изследването, методологията и терминологията на анализа. Представен е накратко хронологичният порядък на изложението. Уточнява се и че изследването не покрива динамиката на конкуренцията между мейнстрийм с крайно леви партии, тъй като такъв обхват би надхвърлил възможностите и обема на дисертационния труд.

Глава първа.

МОДЕЛИ НА МЕЖДУПАРТИЙНА КОНКУРЕНЦИЯ. АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО НА ПРОБЛЕМА

В първа глава на дисертацията са събрани, анализирани и синтезирани редица научни източници, които представят състоянието на съвременното разбиране на конкуренция между политическите партии. Като основа са ползвани научни публикации на български и английски език, които анализират теоретично и емпирично въпросите, свързани с позиционирането на партиите в системите, в които функционират, различните стимули и съображения в действията им, както и съвременните процеси, които се отразяват на устойчивостта им като постулати на представителната демокрация. Първа глава проследява различните модели на междупартийна конкуренция и теоретичните основи за изследването на взаимодействието между политическите партии, от една страна, и динамиките на партийната система, според тях, от друга. Разглеждат се основни теории за междупартийната конкуренция, концепциите за присъствието на нишови партии, последвано от преглед конкретно на радикално десни партии и конкуренцията им с основни или мейнстрийм партии. Тази част дава и подробни разяснения на терминологията, на която се опира изследването. Разгледани са

дефинициите на термините „популизъм“, „радикализъм“, „политически мейнстрийм“, политически дискурс. Анализирани са различни фактори и условия, които действат на различните нива – политически системи, партийни и изборителни системи, политически партии, теми и проблеми в политиката, политически дискурс. Не на последно място, в тази първа част на дисертационния труд, се анализират методологическите подходи в изследването на партийни позиции и политически дискурс с преглед на актуалните подходи и техните предимства и недостатъци. След преглед на различните и основни модели на междупартийна конкуренция и изведените от тях под хипотези, анализът преминава към измерението на присъствието на радикално десни популистки партии в Западна и Източна Европа. Представени са както обобщителен, така и сравнителен преглед. Изложени са елементи на теоретичната рамка, аналитичния модел и методологията, които са в основата на изследването.

Задава се и рамката, по която се правят стъпките в анализа на двата подбрани случая:

- **Етап 1** - При какви обстоятелства основните партии възприемат конкуренцията от радикално дясното пространство като заплаха – *„необходимост от стратегия“* в реакция на нововъзникващи (и не само) партии, тематични конфликти и обществени нагласи по теми от дневния ред на радикално десни популистки партии (РДПП);
- **Етап 2** - какви механизми и ресурси за мобилизация прилагат в реакциите си или етап *„прилагане на стратегия“* в процеса на съревнованието между политическите партии и техния дневен ред за вниманието на избиратели.
- **Етап 3** – *„резултат от стратегия“* - колко ефективни са тези стратегии по отношение на актуалността на темите, политиките и електоралния успех на РДПП, както и позиционирането на системните партии спрямо политическия център. Проследяването на как това влияе и на какво точно ще спомогне да се определи и посоката на такова влияние.

Втора глава.

КОНКУРЕНЦИЯ МЕЖДУ МЕЙНСТРИЙМ И РАДИКАЛНО ДЕСНИ ПОПУЛИСТКИ ПАРТИИ В БЪЛГАРИЯ (2010 г. - 2019 г.)

Изследванията демонстрират, че въпреки че радикално десните популистски партии в Централна и Източна Европа са по-млади от западните такива, много по-бързо са разпознавани като потенциални коалиционни партньори и също така са по-радикални в позициите си от Западните такива. Втора глава разглежда случая на България. След преглед на особеностите на политическата и изборната система се преминава към анализ на възникването и траекторията на развитие на радикалната десница в страната след 1989 г. Разгледани са конфигурациите на подкрепа и опозиция в българските парламенти след 2005 г. и конкретно измеренията на влияние на радикалната десница от 2010 г. до 2019 г. Сред основните теми, които се открояват в този период и са разгледани от гледна точка на влияние на РДПП и реакции на партиите от център-ляво и център-дясно са кампаниите срещу Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (Истанбулската конвенция), Закона за социалните услуги, темите миграция, права на малцинства и ЛГБТИ общността, и ролята на България в блокирането на преговорите за членство в ЕС на Република Северна Македония. Примерът на България за настоящото изследване позволява да се проследят процесите на радикалния дискурс в политическото и публично пространство и налагането на послания от радикални десни партии към големи политически партии. България също така дава възможност за сравнение на една по-слабо институционализирана демокрация и партийна система. Подобно на Великобритания, от появата си още в началото на прехода (Тодоров, 2013), радикално дясното присъства постоянно в българския политически живот с променливи тенденции на електорален успех. Тези тенденции окончателно се затвърждават с появата на ПП „Атака“. След пробива на „Атака“ на парламентарните избори през 2005 г. партията става пример за консолидирано присъствие след последователния електорален растеж. С нейната поява присъствието на радикалната десница не само става редовно в българската парламентарна политика, но и постепенно се превръща в разпознаваем коалиционен партньор. Ключовата роля на радикалната десница в осигуряването на подкрепа на правителства и от двете страни на политическия център стартира процес на нормализиране на присъствието ѝ. Като следствие на този процес се отбелязва отварянето на пространство за появата и развитието на други радикално десни играчи на

политическата сцена (Аврамов, 2015). Влиянието на радикалната десница в България е видимо по възприемането на агресивна реторика и поведение от други политически субекти и приемането им от широката общественост (Avramov in Minkenberg, 2015). Както показва представеният в дисертационния труд преглед на тяхното политическо въздействие, този процес се развива и засилва още повече след присъединяването на Обединени патриоти към управлението между 2017 и 2021 г.

За да проследи за промени в партийните системи като поляризация или изместване на системата посока радикално дясното пространство при взаимодействието на радикалните десни партии с други партии, дисертационният труд прилага данните за разположението на партиите по конкретни теми и политики от експертното проучване Чъпъл Хил, вълна 1999 г. -2019 г., за периода 2010 г. – 2019 г., както и данни от контент анализ на политически програми в разглеждания период. Анализът стъпва и на данните по т.нар. скала GAL-TAN, която обхваща съвременните линии на конфликт в две тематични групи зелени-алтернативни-либерални/либертариански политики спрямо традиционалистки-авторитарни-националистически политики като ценностни конфликти на политическия живот в съвременните демократични общества. Анализът е допълнен от проследяване и преглед на различни дискурсивни рамки и радикално десни наративи, артикулирани в политическото пространство от избраните за целите на анализа политически партии.

Трета глава.

КОНКУРЕНЦИЯ МЕЖДУ МЕЙНСТРИЙМ И РАДИКАЛНО ДЕСНИ ПОПУЛИСТКИ ПАРТИИ ВЪВ ВЕЛИКОБРИТАНИЯ (2010 г. - 2019 г.)

Трета глава се съсредоточава върху Великобритания. След преглед на особеностите на политическата и изборната система се преминава към анализ на възникването и траекторията на развитие на радикалната десница в страната от първата половина на ХХ век. Колкото по-силни стават РДПП в електорален план, толкова по-голямо внимание се насочва към темата имиграция е Европейски съюз в рамките на партийната система. Консерваторите са утвърдени като носителите или притежателите и на двете теми, но в периода преди 2010 г. акцентът им върху тях отслабва. Под заплаха от радикалната десница в електорален и дискурсивен план, те възвръщат влиянието си чрез стриктни имиграционни политики, анти-имигрантски дискурс в публичното

пространство и решителна позиция първоначално по отношение предефиниране и впоследствие на прекратяване членството на Великобритания в ЕС. На база на тези призиви в изборителните кампании и политическия им дискурс, както и провеждани политики, не само преизбирането им в периода след 2010 г. става факт. Те продължават да управляват до днес, но и успяват да възвърнат или повторно да затвърдят собственост върху темите от дневния ред на радикалната десница, които управляват политиките им и след електоралния спад на представителите на радикалната десница. Именно това е един от факторите, поради който овладяват и предизвикателството от дясната страна на политическия спектър. В изследвания период радикалната десница във Великобритания успява да увеличи резултатите си на национални и европейски избори, но основният възпиращ фактор остава изборителната система. Промени се наблюдават и в позициите на основната опозиционна партия на Лейбъристите, но след период на приближаване към Консерваторите и в посока радикално дясно, след 2015 г. партията се позиционира по-скоро като антипод на Консерваторите по темите, засягащи имиграция, но остава неутрална на тема ЕС. Така Лейбър не успяват да артикулират ясна и устойчива опозиция на възхода на радикално десните наративи, които Консерваторите успешно заимстват и развиват в рамките на политиките си след 2015 г. конкретно. Приложени са резултати от експертното проучване Чъпъл Хил, вълна 1999 г. -2019 г., както и данни от контент анализ на политически програми в разглеждания период. Анализът е допълнен от проследяване и преглед на различни дискурсивни рамки и радикално десни наративи, артикулирани в политическото пространство от избраните за целите на анализа на системните партии и техните конкуренти. Приложени са резултати от експертното проучване Чъпъл Хил, вълна 1999 г. - 2019 г., както и данни за съдържанието на предизборните програми на избраните партии за периода 2010 г. – 2019 г.

Четвърта глава.

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ, ЗАКЛЮЧЕНИЕ, ПРИЛОЖЕНИЯ

Четвърта глава от дисертационния труд обобщава резултатите от изследването и ги анализира в сравнителна рамка. Така сравнителният анализ на двата случая проследява ефекта на радикално десни партии:

- На ниво междупартийна конкуренция между мейстрийм партиите;

- На ниво партийна система с промени в позициите на мейнстрийм партиите във времето в конкуренция с РДПП;
- На ниво политики или конкретни теми, по които се позиционират или променят позициите си.

Направен е критичен прочит на стратегическите избори на системните политическите партии и анализ на факторите, които играят роля в позиционирането им по теми и политики от арсенала на радикалната десница, включително и в измерението на политическия дискурс. Анализът на политическия дискурс като изследователски метод позволява вниманието да се насочи към актуални политически въпроси и да се занимае със задачата да изследва начина, по който конкретни въпроси се обсъждат в политическото пространство. Това позволява на изследването да навлезе в по-голяма дълбочина с перспективата да допринесе с разбиране за дискурсивното измерение на разглежданите теми в политическите послания на партиите (Теун ван Дайк, 1997: 12). Съдържателният анализ на политически документи и програми, в комбинация с дискурсивен анализ на политическото присъствие на радикални послания в публичното и политическото пространство търсят прояви на сходства, разграничения или неутралитет сред позициите на основните политически партии. Проявите на сходства, разграничения или неутралитет са разбирани тук като стратегии за запазване на позиции сред избирателите след навлизането на поляризиращи радикални послания и позиции по теми.

В България действията на РДПП довеждат до промяна в позициите на правителството по отношение Истанбулската конвенция, ветото за започване на преговорите за присъединяване на Северна Македония към Европейския съюз, отхвърлянето на Пакта за миграция на ООН, отлагане и промени в Закона за социалните услуги. На свой ред примерът на Великобритания показва, че значимостта на радикалната десница не изисква парламентарно присъствие, а влиянието ѝ по-скоро зависи от моделите на взаимодействие с основните партии и до колко те я възприемат като заплаха. Темите за имиграцията и членството на Великобритания в ЕС, а постепенно и за социални помощи и състоянието на Националната здравна каса в различна степен, но с възходяща тенденция ангажират вниманието и загрижеността на обществото след 2000 г. година. В контекста на националните и европейски проблеми, както и действията на мейнстрийм партиите, те дори изпреварват темите за безработица като най-съществени проблеми пред британското общество. Така, изправени пред директна

електорална заплаха от 2009 г. нататък, мейнстрийм партиите са принудени да заемат позиции по повдиганите от РДПП теми. Така съдържанието на политическия дебат се променя и то по теми, които са недостатъчно адресирани или пък умишлено избягвани от Консерваторите и Лейбър, но които са достатъчно важни за част от избирателите, за да носят подкрепа на РДПП.

Въпреки разликите между еволюцията, траекторията на успех на радикално десните партии и институционалните устройства на Великобритания и България, сравнителен анализ на поведението на системните политически партии в двете държави е актуален и оригинален. Характеристиките, които споделят в начините, по които системните партии тълкуват радикалните послания и политики на радикално десните партии, е основание фокусът на дисертационния труд да е върху политически програми и политически дискурс. В зависимост от това дали искат да максимизират електоралната си подкрепа, шансовете си за участие във властта или влиянието си върху политики, опциите на партиите търпят определени ограничения. Може да се обобщи, че във Великобритания системните партии по-скоро целят да увеличат подкрепата си, докато в България, поради по-фрагментирания характер на политическото състезание, да увеличат шанса си за участие във властта.

Заключение

Резултатите от направените в дисертационния труд анализи изследвания на два случая дават основание да се счита, че поставените основни цели и свързаните с тях задачи са постигнати. Хипотезите на изследването се доказват в двата случая, но с оглед на контекстуалните им особености се наблюдават и нюанси на различие. Хипотезите също така отразяват постиженията и ограниченията на наличната академична литература по темата и по този начин проследяват и прилагат очакванията на теоретичните подходи към двата подбрани случая.

V. СПРАВКА ЗА ПРИНОСИТЕ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Изследователската стратегия допринася за оценка на взаимодействието между популистките радикални десни партии и техните мейнстрийм конкуренти отвъд традиционното разделение ляво-дясно и го разглежда в измерението на сблъсъка национално-наднационално по оста на политиките на идентичност. Стратегическите отговори на основните партии не се ограничават само до „традиционните“ идеологически по-близки съперници на РДПП в център-дясно пространството. Актуалността и конкретният принос на дисертационния труд се състоят в съпоставяне на посочените тенденции и тестването на водещи теории на партийна конкуренция в два различни по ключови характеристики случая - избирателна и партийна система. И двата случая, разгледани тук, демонстрират, че заимстването на радикално десни позиции от мейнстрийм партиите допринасят за създаването на благоприятна среда за съществуването и за легитимирането на радикално десни дискурси и партии независимо от управленския потенциал на РДПП. Подобни процеси стесняват плурализма на гледни точки и позиции сред парламентарно представените политически партии, като същевременно насищат политическия дискурс предимно с един прочит и един набор от решения на представените теми и проблеми. Също така, работата има принос в това, че разглежда българския пример през призмата на съвременните изследвания в областта на развитието и ролята на радикалната десница в демокрациите от Централна и Източна Европа , и обратно – информира съвременните изследвания с примерите, които осигурява актуалният български политически опит. Този принос е от особено значение, тъй като на международната изследователска сцена липсват дискурсивни и информирани от източници на български език изследвания, докато интересът към развитието на тези въпроси в страната е голям. От една страна, работата предоставя поглед върху траекторията на взаимодействие между основните партии и радикално десните такива като отделен случай, от друга, отваря възможност за задълбочаване на изследването на тенденциите в България в сравнителна перспектива спрямо останалите вече в много по-голяма степен изследвани страни от региона – Полша, Словакия, Словения, Унгария, Румъния, например. Междувременно, актуалните проблеми в съвременната политика на съответните държави, които са предмет на изследване, намират отражение и в тенденциите на европейско ниво. Доказателство за това са динамиките на взаимодействие в резултат на присъствието на радикално дясно представителство в политическите семейства в европейския парламент, особено след 2015 г, както и последиците от присъствието на радикалната десница във

Великобритания и България върху процеси от европейско значение. Примери за такива са процесите на преговори по присъединяване на република Северна Македония към Европейския съюз в периода 2019 г. – 2022 г. и отделянето на Великобритания от ЕС през 2016 г. Не на последно място, сравнителната призма позволява съпоставянето на две съвременни демокрации – утвърдена и нова. От гледна точка на във времеви период, той все още не е изчерпателно изследван в научната литература по отношение на политиките в България, а Великобритания досега рядко е поставяна в сравнителна перспектива по отношение на радикалната си десница в този период, заради силната доминация на Брекзит като национална тема в политиката на и изследователския интерес към страните от обединението. Всичко това е допълнено от данните на последната вълна на базата данни CHES.

Библиография на цитираните източници в автореферата:

Han, K.J. (2014). The Impact of Radical Right-Wing Parties on the Positions of Mainstream Parties Regarding Multiculturalism, *West European Politics*, 38 (3): 557-576.

Meguid, B. (2008). *'Party Competition Between Unequals: Strategies and Electoral Fortunes in Western Europe'*. Cambridge: Cambridge University Press.

Minkenberg, M. (2002) 'The Radical Right in Postsocialist Central and Eastern Europe: Comparative Observations and Interpretations', *East European Politics and Societies* 16:2(2002): 335-362

Minkenberg, M. (2013). From Pariah to Policy-Maker? The Radical Right in Europe, West and East: Between Margin and Mainstream, *Journal of Contemporary European Studies*, 21:1, 5-24, DOI: [10.1080/14782804.2013.766473](https://doi.org/10.1080/14782804.2013.766473)

Minkenberg, M. (ed.) (2015). *'Transforming the Transformation. The East European radical right in the political process'*. London-New York: Routledge

Mudde, C. (2007). *'Populist Radical Right Parties'*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mudde, C. (2010). The populist radical right: A pathological normalcy. *West European Politics* 33(6): 1167–1186.

Dijk, T. A. (1997). 'What is Political Discourse Analysis?', *Belgian Journal of Linguistics*, 11 (1), Jan, p. 11 – 52, DOI: <https://doi.org/10.1075/bjl.11.03dij>

Zobel, M, Minkenberg, M. (2019). 'From the Margins, But Not Marginal: Putting the German Radical Right's Influence on Immigration Policy in a Comparative European Context', Ch. 2, pp. 13-36 in (eds.) Biard, B., Bernhard, L., Bezt, H.G. *'Do They Make a Difference? The Policy Influence of Radical Right Populist Parties in Western Europe'*. Rowman & Littlefield Publishers / ECPR Press

VI. ПУБЛИКАЦИИ И СТАТИИ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- **Political and policy impact of Bulgarian radical right (2017 – 2021)** [*английски език*] в Сборник доклади от шеста съвместна докторантска конференция на катедра „Европеистика“, катедра „Политология“, катедра „Публична администрация“ към Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ и Фондация за свободата „Фридрих Науман“: „Невъзможният Европейски Съюз – време за решения за общото бъдеще. София. 2021. Минерва. ISBN: 978-619-7611-07-6
- **Democracy beyond elections: government accountability in the media age. (Challenges to democracy in the 21st century)**, East European Politics, DOI: [10.1080/21599165.2021.2006643](https://doi.org/10.1080/21599165.2021.2006643), рецензия на книга с автор Гергана Димова, Palgrave, 2019.
- **Effect of radical right discourse on centre-right and centre-left parties in Bulgaria (2017 -2021)** [*английски език*] - статия, представена на 13th Dusseldorf Conference on Party Research (GraPa 2022), януари 2022 г. Статията е разработена по време на престой като гостуващ изследовател с индивидуален научен проект в European University Viadrina, Франкфурт Одер, Германия с продължителност 2 месеца (05.01 - 05.03.2022) след Спечелен конкурс на Немска служба за академичен обмен.
Годишник на СУ, ФФ, Книга „Социология“, том 110 [под печат]
- **Policy influence of Bulgarian radical right parties.** Доклад, представен на научен колоквиум на катедрата по сравнителна политика в Европейския университет "Виадрина", януари 2022 г. Доклад, представен на научен колоквиум на катедрата по сравнителна политика в Европейския университет "Виадрина", януари 2022 г.
- **‘From "civic deserts" to civic cohesion. How exploring Europe's peripheries can inspire ways of improving civic life’**, Mila Moshelova, Leonie Sichtermann, Louisa Slavkova, Dobrena Petrova., издател: Фондация "Софийска платформа", език: Английски, 2022, ISBN 978-619-92101-1-6

VII. ДЕКЛАРАЦИЯ ЗА ОРИГИНАЛНОСТ

Долуподписаната

Мила Боянова Мошелова

декларирам, че настоящият дисертационен труд

„Влияние на радикално десния политически дискурс върху системните политически партии в България и Великобритания (2010 г. – 2019 г.)“

е изцяло авторски продукт и в неговото разработване не са ползвани в нарушение на авторските им права чужди публикации и разработки.

София

22.08.2022 г.

Подпис: